

تدوین شاخص‌ها و ترسیم الگوی کارکردهای خانواده در اسلام با بهره‌گیری از تکنیک پژوهش کیفی داده بنیاد

ندا ملکی فاراب^{*}، فروغ الصباح شجاع‌نوری^{**}، حسین بستان نجفی^{***}، سیمین

حسینیان^{****} و محمد مهدی لبیبی^{*****}

چکیده

این مقاله با هدف بررسی کارکردهای خانواده مطلوب اسلامی با بهره‌گیری از تکنیک پژوهش کیفی داده بنیاد تدوین شد. مرحله اول پژوهش، مطالعه و مرور دقیق منابع دینی که شامل قرآن کریم و نیز کتب حدیثی معتبر و مشهور شیعه و اهل سنت بود، مقوله‌های مرتبط با کارکردهای خانواده استخراج و طی سه مرحله کدگذاری شد. در کدگذاری باز ۲۴۹ مقوله و در کدگذاری محوری که بر اساس شباهت موضوعی دسته‌بندی شده بودند، ۴۹ مقوله به‌دست آمد و در مرحله آخر پس از رعایت سلسله مراتب، کدهای محوری ۵ مقوله‌گزینه‌ای استخراج شد. سپس با استفاده از شیوه اعتباریابی صوری، اعتبار یافته‌ها از طریق مصاحبه با ۷ نفر از صاحب‌نظران و متخصصان خانواده اسلامی بررسی و پس از حصول اشباع، الگوی تدوین شده کارکردهای خانواده مطلوب اسلامی تأیید شد. کارکردهای خانواده از دیدگاه اسلام شامل کارکردهای زیستی اجتماعی، کارکردهای اقتصادی، کارکردهای تربیتی، کارکردهای آموزشی و کارکردهای حمایتی (عاطفی و معنوی) بود که کارکردهای حمایت معنوی از جمله کارکردهایی است که در سایر پژوهش‌ها به آن اشاره‌ای نشده بود.

واژگان کلیدی

خانواده مطلوب اسلامی؛ کارکردهای خانواده؛ تحلیل کیفی داده بنیاد

^{*} نویسنده مسئول: دانشجوی دکترای روان‌شناسی تربیتی دانشگاه الزهراء(س)، تهران،

ایران malekineda59@yahoo.com

^{**} استادیار دانشگاه الزهراء(س)، تهران، ایران

^{***} استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تهران، ایران

^{****} استاد دانشگاه الزهراء(س)، تهران، ایران

^{*****} استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۷/۱۶

تاریخ ارسال: ۱۳۹۶/۱/۲۷

DOI: 10.22051/jwfs.2017.15005.1430

مقدمه و بیان مسأله

جامعه همچون یک ارگانیسم می‌کوشد در برابر تغییر مقاومت کند و خودش را در حالت تعادل و توازن نگه دارد (بستان، ۱۳۹۰). بنابراین، برای حفظ بقا و استمرار خود در برابر تغییرات به وجود آمده نیازمند فعالیت‌های ضروری و خاصی است که از آن با عنوان «کارکرد» یاد شده است. کارکردهای اجتماعی توسط نهادهای اجتماعی متعددی انجام می‌شود و خانواده نیز یکی از این نهادها است که در شکل‌های مختلف خود همواره کارکردهای معینی را داشته است (موسی‌زاده، ۱۳۹۳). این نهاد بنیادین سنگ زیر بنای جامعه است که مبدأ تمامی ساختارهای موجود اجتماعی است و به‌رغم اینکه هسته‌ای کوچک از اجتماع را تشکیل می‌دهد، نقش حیاتی در سلامت و بیماری آن ایفا می‌کند (آماتو و کیت^۱، ۲۰۱۱). خانواده به منزله نهادی اجتماعی در بستر جامعه تولید می‌شود و از دیدگاه جامعه‌شناسان نقشی اساسی در تربیت نیروی فعال جامعه، بارورکردن توانایی‌ها و سلامت روان افراد بر عهده دارد. بدون شک هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند ادعای سلامت کند، چنانچه خانواده‌ای سالم نداشته باشد و باز هیچ یک از آسیب‌های اجتماعی نیست که فارغ از تأثیر خانواده باشد (ساروخانی، ۱۳۷۵).

در سال‌های اخیر، با تغییر شرایط اقتصادی - اجتماعی ناشی از صنعتی شدن و تغییر الگوهای تولید و تغییرات گسترده در ساختارهای اجتماعی، اصلاحات دینی و جایگزینی انسان محوری به جای خدا محوری، غلبه نگرش پوزیتیویستی در علوم، حضور تأثیر گذار و فرهنگ‌ساز تکنولوژی‌های جدید در زندگی مردم و ظهور جنبش‌های فمینیستی، شاهد کاهش و تنزل برخی از کارکردهای خانواده هستیم. خانواده ایرانی نیز متأثر از این تحولات شاهد برخی پیامدهای آن از قبیل کاهش تمایل به تشکیل خانواده و مجرد زیستی، تأخیر در سن ازدواج، کاهش میزان باروری، و بالا رفتن میزان طلاق است^۲. و از آنجا که بقای خانواده و ثبات و استحکام آن وابسته به وظایف و کارکردهایی است که بر عهده دارد، لذا بررسی کارکردهای خانواده و ارائه راهکارهای لازم در راستای حفظ آن در وضعیت کنونی جامعه

1. Amato & Keith

2. www. Sabteahval. ir

ایرانی ضرورت دارد. شایان ذکر است تقویت کارکردهای خانواده با رویکردهای گوناگونی قابل بررسی است و چون بررسی نتایج به‌دست آمده در برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که مردم ایران اگر چه تجددگرایی را در سبک زندگی پذیرفته‌اند، اما در صورت به‌وجود آمدن مشکل مردم متجدد به مذهب و باورهای مذهبی پناه می‌برند و دین و مذهب را پناه‌گاه خود می‌دانند و در خصوصی‌ترین حالات خود هم به محض روی دادن مشکلی از دین و مذهب مدد می‌جویند؛ بنابراین، مردم و خانواده‌های ایرانی کم‌ترین تغییر از تجددگرایی را در باورهای مذهبی خود داشته‌اند. به عبارت دیگر مردم تجدد را در زندگی پذیرفته‌اند، اما از سوی دیگر نگرش‌ها و اعتقادات مذهبی خود را نیز پذیرفته‌اند (شکریبگی، ۱۳۹۰). بنابراین، بررسی و تبیین کارکردهای خانواده با رویکرد اسلامی و با تکیه بر داده‌های برآمده از متون دینی می‌تواند زمینه‌های ثبات و استحکام خانواده ایرانی را فراهم آورد.

بستان (۱۳۸۲) در مقاله‌ای با عنوان «کارکردهای خانواده از منظر اسلام و فمینیسم» به جایگاه خانواده در تفکرات فمینیستی اشاره کرده از سویی پیامدها و عواقب تفکرات فمینیستی بر تحولات ارزشی خانواده در جوامع غربی را بررسی کرده و از سوی دیگر این تفکرات را از دیدگاه اسلام مورد ارزیابی و نقد قرار می‌دهد، وی در این بررسی به مقایسه دیدگاه اسلام و فمینیسم درباره کارکردهای خانواده؛ همچون کارکرد تولید مثل، کارکرد اقتصادی، کارکرد جنسی و کارکرد عاطفی پرداخته و نتیجه می‌گیرد که افق‌های فکری اسلام و فمینیست با یکدیگر متفاوت بوده و علت این تفاوت نیز در خاستگاه نظام فکری اسلام که قوانین و اصول الهی بوده و منطبق با فطرت بشری است، قابل جستجو است و این در حالی است که خاستگاه اندیشه‌های فمینیسم، فهم بشری و فردگرایی و اومانستی است که خود آسیب‌های جدی را متوجه خانواده کرده و آن را با بحران جدی مواجه ساخته است.

نجفی و احمدی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با نام «اهمیت، نقش و کارکرد خانواده از دیدگاه اسلام و بررسی جایگاه آن در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» اهمیت، نقش و کارکرد خانواده در اسلام را بررسی کرده و کارکردهای روانی، عاطفی، تربیتی، اجتماعی و مذهبی را به‌عنوان کارکردهای خانواده معرفی می‌کند و نقش اساسی تعلیم و تربیت فرزند را براساس اندیشه و اعتقادات اسلامی به والدین می‌سپارد. به عبارت دیگر هدف‌گذاری، برنامه‌ریزی و سازماندهی و نظارت بر فعالیت‌های آموزشی و تربیتی یک تکلیف الهی و وظیفه‌ای شرعی است که باید

خانواده آن را به دوش بکشد و غفلت از آن موجب خسران و زیان خواهد شد.

در پژوهشی دیگر موسی زاده (۱۳۹۳) با عنوان «مطالعه تطبیقی کارکردهای خانواده از منظر جامعه‌شناسی و آموزه‌های اسلامی» به بررسی دیدگاه‌های نظریه‌پردازان خانواده در حوزه کارکردهای خانواده پرداخته و تنظیم روابط جنسی، تولید مثل، تربیت و جامعه‌پذیری فرزندان، حمایت و مراقبت، ارضای نیازهای عاطفی، تأمین نیازهای اقتصادی و کنترل و نظارت را از مهم‌ترین کارکردهای خانواده برمی‌شمارد. او بر این باور است که این کارکردها واقعی هستند و برخورد اسلام با آنها تأییدی است. کارآمدی خانواده و تقویت کارکردهای آن کانون توجه آموزه‌های دینی است و بدین منظور تمهیداتی پیش‌بینی می‌شود که از ابتدای تشکیل خانواده و انتخاب همسر آغاز شده و به‌صورت نظام‌مند پاسخگوی نیازهای مادی، روانی و معنوی خانواده در تمامی مراحل زندگی است.

شناوبی‌زاده (۱۳۹۴) در مقاله‌ای دیگر «ابعاد کارکرد خانواده را در فرایند مشاوره خانواده با جهت‌گیری اسلامی با استفاده از نظریه داده‌بنیاد» شناسایی کرده و یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد مقوله اصلی در فرایند مشاوره خانواده با جهت‌گیری اسلامی تعالی خانواده است که ابعاد، نقش‌ها و وظایف، ارتباطات، حریم‌ها و رفتار به عنوان شرایط علی می‌تواند عامل تعالی خانواده باشد. تعالی خانواده تحت تأثیر دو بعد تقویت و کنترل قرار می‌گیرد، به گونه‌ای که بعد کنترل مانع آسیب به خانواده شده و بعد تقویت نیز زمینه تقویت سایر ابعاد را فراهم می‌کند. تعامل تعالی خانواده با سایر ابعاد نیز باعث می‌شود انسان در درون خانواده به تعالی و رشد برسد.

در جامعه‌شناسی خانواده، کارکردگرایی^۱ به افکار و عقاید امیل دورکیم^۲ بازمی‌گردد و می‌توان آن را در پارادایم واقعیت اجتماعی قرار داد. کارکردگرایی به عنوان یک نظریه، خانواده را نهاد سازنده جامعه می‌داند، نهادی که کارکردهای معینی دارد و این کارکردها در برقراری نظم اجتماعی و بقای جامعه ضروری هستند. از این دیدگاه اگر خانواده در انجام کارکردهای خود ناتوان باشد، جامعه نیز به نظم اجتماعی مطلوب دست نخواهد یافت (روشه، ۱۳۷۶) آگبرن^۳ و

1. Functionalism

2. Emil Dorkim

3. Ogburn

تیبیتیس^۱ (۱۹۲۴) شش کارکرد اساسی را برای خانواده یادآور شدند که عبارت از تولید مثل، حمایت و مراقبت، جامعه‌پذیری، تنظیم رفتار جنسی، عطف و همراهی و نیز تأمین پایگاه اجتماعی بودند (اسچفر^۲، ۱۹۸۹). البته ایشان این کارکردها را درباره خانواده‌های آمریکایی مطرح کردند (لیبی، ۱۳۹۳) مورد اک کارکردهای چهارگانه جنسی، اقتصادی، آموزشی و تولید مثلی را به عنوان کارکردهای خانواده مطرح کرد (برناردز، ۱۳۸۴). گیدنز بر این باور است که «میان تغییراتی که این روزها در جریان است، هیچ‌کدام به اندازه اتفاقاتی که در زندگی شخصی، روابط جنسی، حیات عاطفی، ازدواج و خانواده در حال وقوع است؛ اهمیت ندارد در خصوص اینکه ما چگونه درباره خود فکر می‌کنیم و چگونه با دیگران پیوند و رابطه برقرار کنیم، انقلابی در جریان است؛ این انقلاب در مناطق و فرهنگ‌های گوناگون با سرعت‌های مختلف و با مقاوت‌های بسیار در حال پیشرفت است (شکریگی، ۱۳۹۰).

از دیدگاه روان‌شناسان و خانواده‌درمان‌گران این باور وجود دارد که خانواده در فرایند رشد خود در طول چرخه زندگی مسائل و مشکلاتی را تجربه می‌کند، به این دلیل سیستم خانواده برای جلوگیری از مختل شدن کارکردهای خود نیازمند به سازگاری و تطابق با موقعیت‌هاست (فلیک^۳، ۱۹۸۰). مهم‌ترین شاخص متمایزکننده خانواده‌ها از یکدیگر در این زمینه عملکرد خانواده است (مینوچین، ۱۹۷۴، بوئن، ۱۹۷۸، نیکولز، ۱۹۹۶؛ گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۲۰۰۰؛ کار، ۲۰۰۶، اینگرام، ۲۰۱۰). عملکرد خانواده تلاش مشترکی برای برقراری و حفظ تعادل در سیستم خانواده است. به بیان دیگر عملکرد خانواده کارکردها و تعاملاتی است که به خانواده در سازگاری با شرایط مختلف کمک می‌کند و انسجام و ساماندهی سیستم خانواده را به دنبال دارد (سامانی، ۲۰۰۵).

در بررسی ادبیات و پژوهش‌های مربوط به عملکرد خانواده بر مبنای نظریه الگوی مک مکستر، الگوی اولسون و الگوی بیورز سهم و پیشرفت‌های قابل توجهی در زمینه پویایی‌های خانواده داشته‌اند. این الگوهای سیستمی به کارکردهای خانواده از زوایای مختلف توجه می‌کنند، فرایندمدار هستند و به دنبال یک الگوی مطلوب و واقعی از خانواده هستند (زهره کار و جعفری، ۱۳۹۱).

1. Clark Tibbittis

2. Schaefer

3. Fleek

روش پژوهش

این پژوهش به شیوه تحلیل محتوای کیفی و با بهره‌گیری از تکنیک پژوهش کیفی «داده بنیاد» انجام شده است. روش نظریه داده بنیاد معمولاً برای دست‌یابی به نظریه به‌کار می‌رود، ولی این قابلیت را نیز دارد که از تکنیک‌های آن در قالب روش‌های کیفی دیگر استفاده شود (استراوس و کرین^۱، ۱۳۹۰). که در این تحقیق از تکنیک‌های این روش در قالب تحلیل محتوای کیفی متون اسلامی به منظور تدوین شاخص‌ها و ترسیم الگوی کارکردهای خانواده استفاده شده است.

از این‌رو در راستای دست‌یابی به الگوی برآمده از متون اسلامی ابتدا آیات قرآن کریم، کتب حدیثی شیعه و نیز کتاب‌های حدیثی اهل سنت که از شهرت و اعتبار برخوردار بودند مورد مطالعه دقیق قرار گرفته و آیات و روایاتی جمع‌آوری شد که به‌صورت مستقیم به موضوع کارکردهای خانواده اشاره کرده بودند. پس از آن برای بررسی و تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، مفهوم‌سازی و استخراج مقوله‌ها از شیوه سیستماتیک استفاده شد. طی تحقیق سیستماتیک نظریه برخاسته از داده‌ها بر استفاده از مراحل تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری باز^۲، کدگذاری محوری^۳ و کدگذاری گزینشی^۴ تأکید شده است (بازرگان، ۱۳۹۳).

در نخستین مرحله از کدگذاری مقوله‌هایی که به‌صورت مستقیم به موضوع کارکردهای خانواده اشاره کرده بودند، از متون دینی استخراج شده و پس از آن کدگذاری محوری یا همان از نو کنارهم گذاشتن داده‌ها آغاز شد که در جریان کدگذاری‌ها باز خرد شده بود و پس از بررسی چگونگی تلاقی مقوله‌ها با یکدیگر و نحوه اتصال و شباهت آن‌ها کدهایی که شبیه هم بودند، در یک دسته قرار گرفتند و این فرآیند چندین مرتبه اتفاق افتاد تا مقوله‌های محوری با عنوان کارکردهای زیستی - اجتماعی، کارکردهای تربیتی، کارکردهای اقتصادی، کارکردهای آموزشی، کارکردهای حمایتی (عاطفی و معنوی) به‌دست آمد. در مرحله سوم یا کدگذاری انتخابی تلاش شد تا محوریت داده‌ها کشف و طبقه مرکزی با عنوان کارکردهای خانواده انتخاب شود.

-
1. Stranss & Corbin
  2. Open coding
  3. Axial coding
  4. Selectiv coding

برای اعتبارسنجی یافته‌ها و بررسی اعتبار کدگذاری از روش اعتباریابی صوری^۱ استفاده شد (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۴-۱۳؛ ازکیا، ۵۰۱: ۱۳۸۲). بدین معنا که مقوله‌های استخراج شده به هفت نفر از اساتید و صاحب‌نظران حوزه خانواده اسلامی ارائه شد و در قالب مصاحبه عمیق و غیر ساختار یافته اعتبار روش پژوهش و نیز یافته‌های به دست آمده ارزیابی شد و از آنجا که مصاحبه‌ها به روش گلوله برفی انجام شد؛ لذا تا رسیدن به مرحله اشباع ادامه پیدا کرد. شرکت‌کنندگان در مصاحبه یافته‌های پژوهش را تأیید کرده و به سؤالات مصاحبه پاسخ‌های همسان و غیر متناقض دادند. برای انجام عملیات تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار MAXQDA11 استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

برای بررسی داده‌های استخراج شده از متون دینی در سطح تحلیل خرد و استخراج مفاهیم اولیه و نظم‌دهی مفهومی از روش کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی استفاده شد، که ۵ مقوله گزینشی با عنوان کارکردهای انتخابی استخراج شد. در ادامه به فرایند کدگذاری و نیز مقوله‌های استخراج شده به همراه جداول و نمودارها اشاره می‌شود:

۱- کارکردهای زیستی اجتماعی

این دسته از کارکردها که اساساً جنبه زیست‌شناختی دارند و معانی و آثار اجتماعی گسترده‌ای نیز بر آن‌ها مترتب است، عبارت هستند از تنظیم رفتار جنسی، مراقبت از سالمندان، مراقبت از فرزندان، تداوم نسل و فرزندآوری.

۱-۱ تنظیم رفتار جنسی

انسان‌ها مانند دیگر گونه‌های جانوری، میل جنسی نیرومندی دارند که برای ارضای آن به‌طور طبیعی به سوی جنس مخالف کشیده می‌شوند، اما انسان همواره از راه ازدواج به روابط جنسی خود نظم و قاعده بخشیده و از هرج و مرج جنسی جلوگیری کرده است (بستان، ۱۳۹۰). اسلام با تأکید بر پرهیز از روابط جنسی خارج از چارچوب خانواده، نقش تنظیم رفتار جنسی را به صورت انحصاری به خانواده می‌سپارد و برای تحقق این هدف از سویی وظایفی را به صورت

مشترک برعهده زن و مرد گذاشته و از سویی دیگر با توجه به تفاوت‌های فیزیولوژیکی و روانی ایشان تکالیف متفاوتی را برای آن‌ها تعریف می‌کند. تکالیف یاد شده نیز بر مبنای رفع نیاز جنسی هر دو جنس، زمینه‌های ایفای کارکرد یاد شده را با حفظ سلامت جسمی و روانی ایشان هم برای مرد و هم برای زن فراهم می‌کند.

جدول ۱: کارکرد تنظیم رفتار جنسی

کدهای باز	کد محوری	کدمحوری	کد محوری ۳	کد گزینشی
پرهیز از آمیزش در هنگام حیض زن(بقره، آیه ۲۲۲)	وظایف زن	۲	کد محوری ۳	کد گزینشی
تحریک زن با بوسیدن شوخی کردن و اظهار عشق و علاقه (متقی هندی، ج ۹، ۳۶، ح ۲۴۸۱۳)				
پرهیز از ایلاء همسر(صدوق، ج ۳، ۵۲۴)				
پرهیز از زیاده روی در آمیزش (عیون اخبارالرضا، ج ۲، ۳۸)				
آراستگی همسر موجب غنیمت ماندن زن(کلینی، ج ۱، ۴۸۳)				
ارضای نیاز جنسی همسر و عجله نکردن در حین آمیزش (حرعاملی، ج ۲۰، ۱۱۸)	وظایف زن	۲	کد محوری ۳	کد گزینشی
پرهیز از ترک آمیزش جنسی هنگام وارد شدن مصیبت بر یکی از زوجین (حرعاملی، ج ۲۰، ۱۴۰)				
نداشتن حیا از سوی زن در هنگام خلوت با شوهر(حرعاملی، ج ۲۰، ۱۷۶)				
اشتیاق داشتن به رابطه جنسی هنگام خلوت کردن با شوهر(کلینی، ج ۵، ۳۲۴)				
استفاده از لوازم آرایش در هنگام حضور در کنار شوهر(طبرسی، ۸۲)				
پرهیز از ترک زینت بیش از سه روز(حرعاملی، ج ۳، ۲۷۱؛ مجلسی، ج ۷۲، ۷۹)	وظایف مشترک	۲	کد محوری ۳	کد گزینشی
استفاده از زیور آلات در منزل(طوسی، ج ۸، ۱۶۰)				
پرهیز از روابط جنسی خارج از چارچوب خانواده(صدوق، ج ۲، ۵۵۷)				
استحباب آمیزش جنسی(نوری، ج ۱۴، ۱۵۴)				
پوشش مناسب و زیبا(استفاده زنان از بهترین و زیباترین لباس ها و * (حرعاملی، ج ۱۴، ۲۱۱)				
خضاب کردن(حرعاملی، ج ۲، ۹۷)	وظایف مشترک	۲	کد محوری ۳	کد گزینشی
سر مه کشیدن(مجلسی، ج ۶۷، ۱۲۲)				
عدم پرهیز از آمیزش جنسی به دلیل ترس از فرزندآوری (کلینی ج ۶، ۴۱)				
رعایت آداب آمیزش جنسی(ابن ابی جمهور، ج ۳، ۳۰۵؛ حرانی، ۱۲)				
برآورده شدن نیاز جنسی در چارچوب خانواده(حرعاملی، ج ۲۰، ۲۴۲)				
به تأخیر نینداختن برآورده ساختن نیاز جنسی(کلینی، ج ۵، ۴۹۵)	وظایف مشترک	۲	کد محوری ۳	کد گزینشی
خوشبو ساختن خود در هنگام حضور در کنار همسر (مجلسی، ج ۱۰، ۱۰۰)				

یکی دیگر از کارکردهای زیستی اجتماعی کارکرد مهم تولید مثل است که موجب تداوم نسل بشر و ضامن جامعه انسانی است. اسلام با تأکید بر تداوم نسل و فرزندآوری به عنوان یکی از کارکردها به مقوله‌هایی مانند ارزشمند بودن فرزندآوری و فراوانی آن، امانت بودن فرزند، مهم بودن سلامت فرزند به دختر یا پسر بودن او و با فضیلت بودن داشتن فرزند دختر در ذیل این کارکرد اشاره می‌کند.

کد	کد محوری	کد	کد باز
کد گزینشی	محوری ۱	۲	محوری ۳
			فراوانی فرزند (صدوق، ۶۱۵)
			امانت بودن فرزند (تغابن، ۱۵؛ کهف، ۴۶)
			با فضیلت بودن تحمل گریه و آزار کودک و معنادار بودن این گریه‌ها (کلینی، ج ۶، ۵۲، ح ۵)
			مهم بودن سلام فرزند نه دختر یا پسر بودن او (طوسی، ج ۷، ۴۳۹، ح ۱۷۵۴)
			پیوستن فرزندان اهل ایمان به آنان در بهشت (طور، ۲۱؛ کلینی، ج ۳، ۲۴۹، ح ۵)
			فضیلت داشتن فرزند شایسته (کلینی، ج ۶، ۲، ح ۱)
			ارزشمند بودن فرزندآوری و فراوانی آن (کلینی، ج ۶، ۱۹۶، ح ۳)
			پاداش داشتن تربیت و سرپرستی دختران (نیشابوری، ج ۴، ۱۹۶، ح ۷۳۵۰)
			نکوهش ناخوش داشتن فرزند دختر (ابن حنبل، ج ۶، ۱۳۴)

۳-۱ مراقبت از فرزندان

از دیدگاه اسلام مراقبت از فرزند پیش از تولد او آغاز می‌شود. مقوله‌های استخراج شده از متون دینی بر رعایت تقوا پیش از ازدواج از سوی پدر و مادر، پیامدهای پاکی یا ناپاکی ولادت (تولد فرزند از طریق رابطه جنسی مشروع و در چارچوب خانواده)، تأثیر خوراک و غذای استفاده شده پیش از انعقاد نطفه از سوی پدر و مادر، رعایت آداب آمیزش پیش از انعقاد نطفه بر این موضوع دلالت دارد. پس از تولد نیز از آنجا که نوزاد انسان توانایی لازم برای مراقبت از خویش را ندارد؛ بنابراین، پدر و مادر وظیفه مراقبت از او را در ابعاد مختلف برعهده دارند. نوع تغذیه کودک و نیز رعایت بهداشت جسمی نوزاد از مقوله‌های مورد تأکید اسلام در زمینه مراقبت از فرزند پس از تولد است.

جدول ۳: کارکرد مراقبت از فرزندان

کد باز	کد محوری ۱	کد محوری ۲	کد محوری ۳	کدگزینشی
تأثیر نوع غذای پدر و مادر بر فرزند (ابن بسطام، ۸۸)				
تأثیر نامطلوب آمیزش با زن حائض (بقره، ۲۲۲؛ صدوق، ج ۱، ۹۶، ح ۲۰۱)				
تأثیر نقش حالت‌ها و زمان‌ها در هنگام بسته نطفه (صدوق، ج ۳، ۵۵۲، ح ۱۰۲)				
فضیلت ختنه نوزاد پسر در روز هفتم تولد او (طوسی، ج ۷، ۴۴۵، ح ۱۷۷۸)				
تأثیر خوراک حرام بر فرزند (عیاشی، ج ۲، ۲۹۹، ح ۱۰۲)				
تأثیر غذای زانو بر نوزاد (کلینی، ج ۲، ۲۲، ح ۴)				
ازدواج نکردن با خویشاوندان نزدیک جهت سالم ماندن فرزند (فیض کاشانی، ج ۳، ۹۴)				
پیامدهای پاکی و ناپاکی ولادت (کاشف الغطاء، ج ۲، ۲۰۰، ح ۲۹۹۲؛ صدوق، ج ۱، ۱۶۱، ح ۱)				
دادن غذاهای سودمند به کودک از سوی پدر و مادر (برقی، ج ۲، ۲۸۷، ح ۱۹۳۸)				
تأثیر خصلت‌های شیردهنده بر خلق و خوی نوزاد (کلینی، ج ۵، ص ۵۱۴، ح ۲)	تغذیه			
شیر خوردن کودک نوزاد به مدت دو سال (صدوق، ج ۳، ۴۷۴، ح ۴۶۶۱)	کودک			
پرهیز از درخواست شیردادن از زنان و دایه‌های ناشایست (کلینی، ج ۶، ۴۴، حدیث ۱۴)				

۴-۱ مراقبت از سالمندان

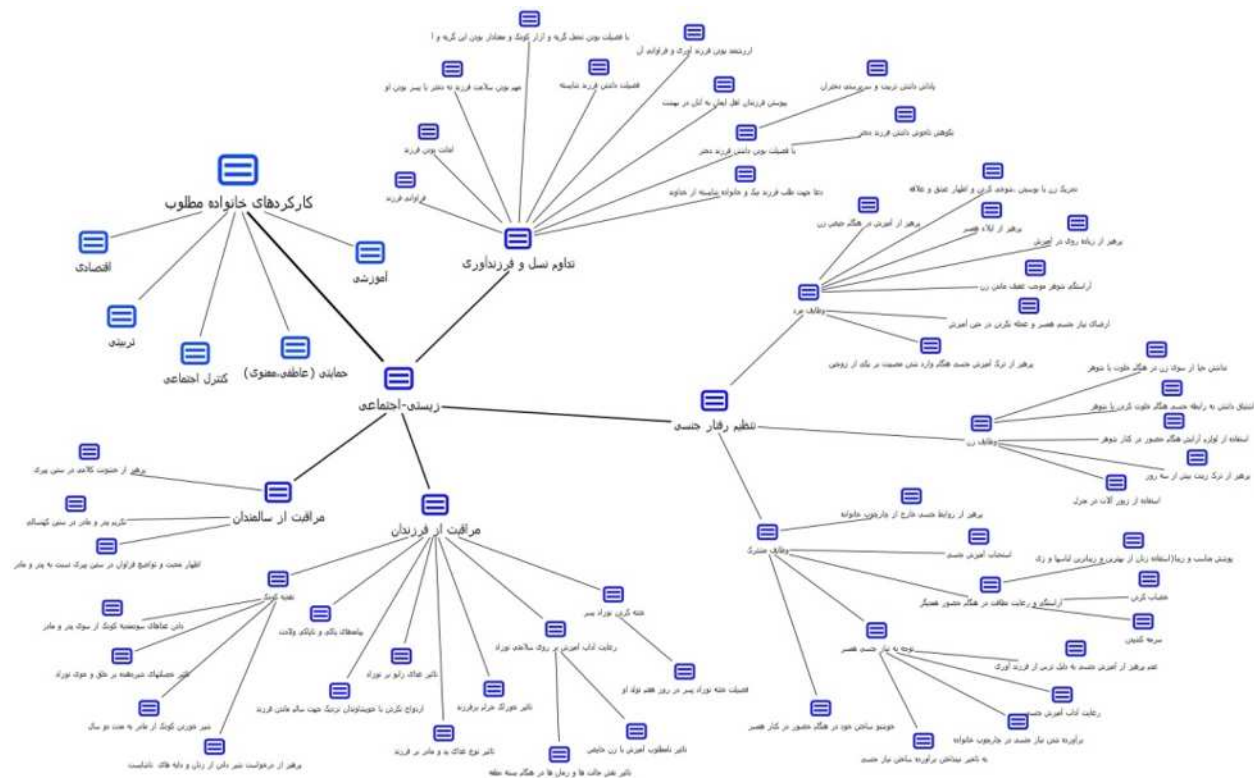
کارکرد مراقبت از سالمندان از مقوله‌هایی مانند تکریم پدر و مادر در سنین کهنسالی، اظهار محبت و تواضع فراوان در سنین پیری نسبت به پدر و مادر و پرهیز از خشونت کلامی در سنین پیری استخراج شده است.

جدول ۴: کارکرد مراقبت از سالمندان

کدهای باز	کدمحوری ۱	کدمحوری ۲	کدمحوری ۳	کدگزینشی
پرهیز از خشونت کلامی در سنین پیری (اسراء، ۲۳)				
تکریم پدر و مادر در سنین کهنسالی (اسراء، ۲۳)				
اظهار محبت و تواضع فراوان در سنین پیری نسبت به پدر و مادر (اسراء، ۲۳ و ۲۴؛ یوسف، ۱۰۰؛ مریم، ۱۴؛ یوسف، ۷۸)				

مراقبت از سالمندان

مراقبت از سالمندان

نمودار ۱: کارکردهای زیستی اجتماعی خانواده

۲- کارکردهای تربیتی

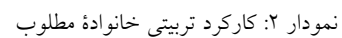
خانواده نگرش‌ها ارزش‌ها و کنش‌های مناسب هر فرد را به عنوان عضوی از یک فرهنگ خاص به او می‌آموزد (اسچفر^۱، ۲۰۰۶). این کارکرد خانواده رویکرد تربیتی دارد و در ادبیات جامعه‌شناسی خانواده از این فرآیند با عنوان اجتماعی شدن یا جامعه‌پذیری^۲ یا فرهنگ‌پذیری^۳ یاد می‌شود. براساس نتایج به‌دست آمده از بررسی متون دینی در این پژوهش کارکردهای تربیتی خانواده با دو مقوله تعریف می‌شود که ذیل این کارکرد قرار می‌گیرند. این دو مقوله عبارت هستند از تربیت فرزند که در حوزه روابط میان والدین و فرزندان مشاهده می‌شود و دیگری رعایت حد‌ها و مرزها است که به روابط میان زن و شوهر و نیز تربیت اختصاص دارد. مقوله تربیت فرزند شامل زیرمقوله‌های پیش زمینه‌ها و اصول است. پیش‌زمینه‌ها عبارت هستند از توکل به خداوند در تربیت فرزند، تزکیه و تربیت یافتن پدر و مادر پیش از تربیت کودک، احساس مسئولیت پدر و مادر در قبال تربیت فرزند به عنوان حق فرزند. به اصول تربیت نیز به دلیل بیشتر بودن تعداد آن فقط در جدول و نمودار زیر اشاره شده است:

جدول ۵: کارکرد تربیتی

کدهای باز	کدهای ۱	کدهای ۲	کدهای ۳	کدهای ۴
احساس مسئولیت پدر و مادر در قبال تربیت فرزند به عنوان حق فرزند (صدوق، ج ۲، ۶۲۲)				
توکل بر خداوند در تربیت فرزند در پناه خداوند قرار دادن او (آل عمران، ۳۶ و ۳۵)				
تأثیر ریشه‌شناسی زن بر خلق و خوی فرزندان				
(مفتی هندی، ج ۱۵، ۸۵۵ ح ۴۳۴۰۰)				
فرزند وسیله‌ای برای آزمایش پدر و مادر از سوی خداوند				
(نغابن، آیه ۱۵؛ کهف، آیه ۴۶)				
نکوهش فرزند ناشایست و تأثیر حضور او بر ناشایستی نسل ایشان				
(غررالحکم، ج ۱۰۰۶۶)				
تزکیه و تربیت یافتن پدر و مادر پیش از تربیت کودک				
(نهج البلاغه، حکمت ۷۳)				

1. Scheafer
2. Socialization
3. Culturalization

۳- کنترل اجتماعی

از دیدگاه اسلام یکی از کارکردهای خانواده کنترل اجتماعی است که از راه کنترل مستقیم و غیرمستقیم رفتار اعضای خانواده تحقق می‌یابد. آموزه‌های دینی در راستای ثبات و استحکام خانواده توصیه‌هایی را در چهارچوب روابط اعضای خانواده (روابط میان زن و شوهر، روابط میان پدر و مادر و فرزندان) مطرح می‌کنند. در این پژوهش کدهای باز مستخرج از متون دینی در قالب دو کد محوری «رعایت حریم‌ها و مرزها در روابط میان زن و شوهر» و نیز «وظایف والدین» دسته‌بندی شده‌اند؛ شایان ذکر است در روابط میان زن و شوهر کنترل یاد شده هم درباره رفتار خود فرد و هم درباره رفتار همسر اتفاق می‌افتد و شامل زیرکدهای وظایف مرد، وظایف زن و وظایف مشترک میان ایشان است و مهم‌ترین دلیل این کنترل‌ها نیز پرهیز از رفتارهای جنسی خارج از چهارچوب خانواده است. در جدول و نمودار زیر کدهای کارکرد کنترل اجتماعی نشان داده شده است.

جدول ۶: کارکرد کنترل اجتماعی

کدهای باز	کد محوری ۱	کد محوری ۲	کد محوری ۳	کارکرد گزینشی
پرهیز از غیرت‌ورزی بی‌جا (عاملی، ج ۲۰، ۲۳۷)				
غیرت‌ورزی در موقعیت مناسب (متقی هندی، ج ۳، ۳۸۶)	غیرت داشتن	وظایف مرد		
حیاورزی (مجلسی، ج ۳، ۸۱)				
عدم خیانت به همسر (کلینی، ج ۵، ۳۲۴)				
پنهان کردن زینت‌ها در تعامل با نامحرم (نور؛ ۳۱؛ عاملی، ج ۲۰، ۲۰۹)				
عدم خودآرایی آشکار زن در غیاب شوهر (مجلسی، ج ۱۰۰، ۲۳۵)		زن		
رعایت حجاب (نور، ۳۱؛ عاملی، ج ۲۰، ۲۰۹)				
عقیف بودن زن (نور، ۳۱؛ عاملی، ج ۲۰، ۲۰۹)*				

کنترل اجتماعی

رعایت مرزها و روابط میان زن و شوهر

پرهیز از روابط جنسی خارج از چارچوب خانواده

(صدوق، ج ۲، ۴۷۹)

پرهیز از شوخی کردن با نامحرم

(مجلسی، ج ۴۶، ۲۴۷ و ۲۵۸)

پاکدامنی و عقیف بودن

(مجلسی، ج ۷۶، ۱۸۰)

کنترل گوش به عنوان یکی از راه‌های دوری از زنا

(مجلسی، ج ۷۶، ۱۸۰)

کنترل خیال در تعامل با نامحرم

(آمدی، ۱۸۶)

کنترل نگاه

(نور، ۳۰ و ۳۱؛ کلینی، ج ۵، ۵۵۹)

کنترل لمس نامحرم

(مجلسی، ج ۷۳، ۶۳ و ۳۶۵)

رعایت تقوای کلامی در تعامل با نامحرم

(احزاب، ۲۲؛ کلینی، ج ۲، ۶۴۸)

پرهیز از خلوت کردن با نامحرم

(مجلسی، ج ۷۶، ۱۱۵)

آگاه ساختن فرزندان از مسیرهای انحرافی در راه

آموختن علوم دینی

(کلینی، ج ۶، ۴۷)

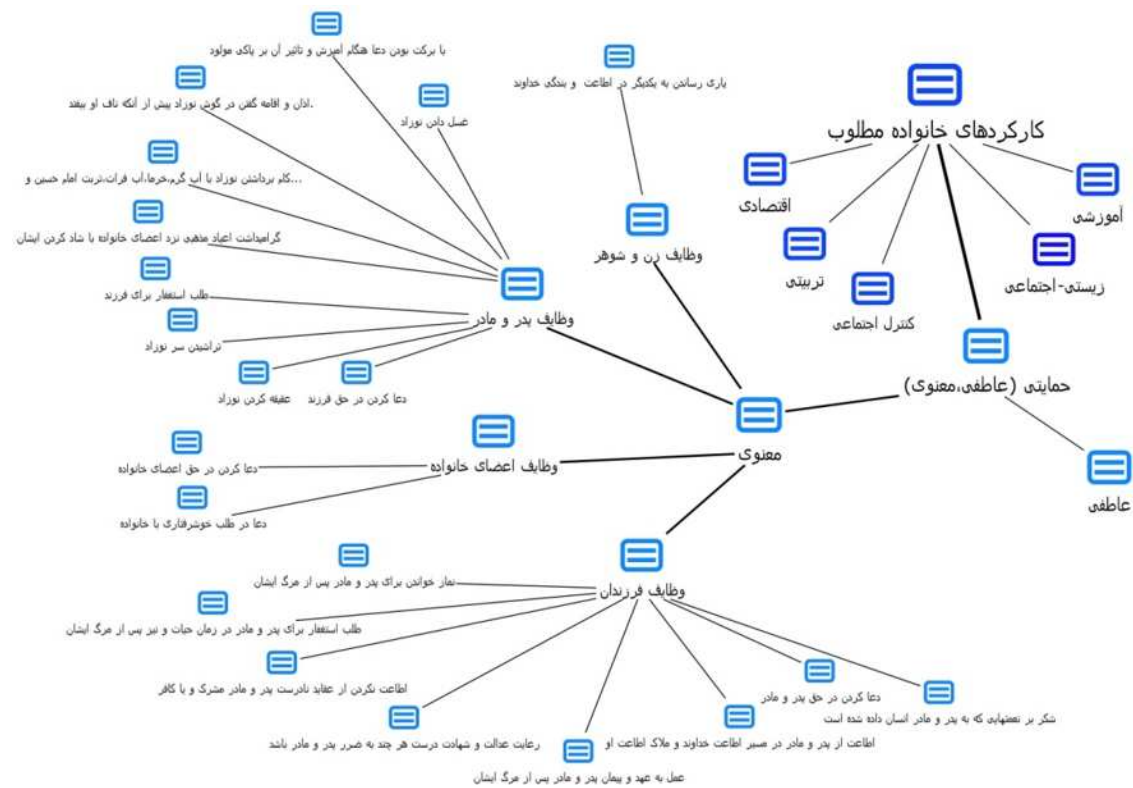
۳- کارکردهای حمایتی

مقوله‌های استخراج شده پیرامون کارکردهای حمایتی ذیل چند مقوله مرتب شده‌اند: حمایت معنوی، حمایت عاطفی. زیرکدهای حمایت معنوی در حوزه روابط میان اعضای خانواده، وظایف فرزندان و وظایف پدر و مادر و نیز وظایف زن و شوهر ترتیب یافته‌اند. زیرکدهای حمایت عاطفی نیز که گسترده‌تر از سایر انواع حمایت‌ها بودند ذیل روابط زن و شوهر، والدین و فرزندان، روابط اعضای خانواده، روابط خانواده با خویشاوندان و نیز در روابط خانواده با همسایگان دسته‌بندی شده‌اند. جدول زیر کدگذاری سه مرحله‌ای کارکردهای حمایتی را نشان می‌دهد:

جدول ۷: کارکردهای حمایتی (حمایت معنوی)

کدهای باز	کد محوری ۱	کد محوری ۲	کد محوری ۳	کارکرد گزینشی
یاری رساندن به یکدیگر در اطاعت و بندگی خداوند (مجلسی، ج ۱۰۰، ۲۶۸؛ راوندی، ۴۸ (غسل دادن نوزاد (اربلی ج ۲، ۱۵۱؛ ابن حنبل، ج ۹، ۲۳۰، ح ۲۳۹۳۰) اذان و اقامه گفتن در گوش نوزاد پیش از آنکه ناف او بیفتد (ابی یعلی، ج ۶، ۱۸۱، ح ۶۷۴۷) کام برداشتن نوزاد با آب گرم، خرما، آب فراش، تربت امام حسین (ع) (کلینی، ج ۷، ۲۴، ح ۵؛ طوسی، ج ۷، ۴۳۶، ح ۱۷۳۹ و ۱۷۴۰) گرامیداشت اعیاد مذهبی نزد اعضای خانواده با شاد کردن ایشان (کلینی، ج ۶، ۲۹۹) طلب استغفار برای فرزند (حرعاملی، ج ۱۵، ۱۵۲، ح ۱۱) تراشیدن سر نوزاد (طبرسی، ج ۱، ۴۸۸، ح ۱۶۹۳) عقیقه کردن (حرعاملی، ج ۱۵، ۱۵۲، ح ۱۱) دعا کردن در حق فرزند (فرقان، ۷۴؛ مجلسی، ج ۱۰۴، ۹۸، ح ۷۰)	وظایف زن و شوهر			

وظایف اعضای خانواده	بابرکت بودن دعا هنگام آمیزش و تأثیر آن بر پاکی مولود (کلینی، ج ۶، ۸)
	دعا کردن در حق اعضای خانواده (ابراهیم، ۳۷؛ احقاف، ۱۵؛ فرقان، ۷۴؛ نوح، ۲۸؛ حمیدی، ۸) دعا در طلب خوشرفتاری با خانواده (طبرسی، ۱۴۳)
وظایف فرزندان	نماز خواندن برای پدر و مادر پس از مرگ ایشان (ابراهیم، ۴۱؛ نوح، ۲۸) طلب استغفار برای پدر و مادر در زمان حیات و نیز پس از مرگ ایشان (ابراهیم، ۱۴؛ نوح، ۲۸) اطاعت نکردن از عقاید نادرست پدر و مادر مشرك یا كافر (لقمان، ۱۵؛ عنكبوت، ۸؛ اعراف، ۲۸؛ اعراف، ۱۷۳؛ انبیاء، ۵۳) رعایت عدالت و شهادت درست هر چند به ضرر پدر و مادر باشد (نساء، ۱۳۵) عمل به عهد و پیمان پدر و مادر پس از مرگ ایشان (منذری، ج ۳، ۳۲۳، ح ۳۷۷۰) اطاعت از پدر و مادر ملاک اطاعت از خداوند (صافات، ۱۰۲) دعا کردن در حق پدر و مادر (ابراهیم، ۴۱؛ نوح، ۲۸) شکر بر نعمت هایی که به پدر و مادر انسان داده شده است (مائده، ۱۱۰؛ نمل، ۱۹)

نمودار ۴: کارکردهای حمایتی (حمایت معنوی)

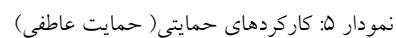
جدول ۸: کارکردهای حمایتی (حمایت عاطفی)

کدهای باز	کد محوری ۱	کد محوری ۲	کد محوری ۳	کارکردگرایی
عشق به خانواده در راستای عشق به خداوند (منافقون، آیه ۹؛ مجلسی، ج ۷۵، ۳۲) دفع بدی اعضای خانواده با خوبی (مجلسی، ج ۶۸، ۴۱۵) رعایت نظافت منزل از سوی اعضای خانواده (ارشادالقلوب، ج ۱، ۱۹۵) خوردن غذا مطابق با میل و رغبت اعضای خانواده (کلینی، ج ۴، ۱۲) پرهیز از انداختن زحمت خود بر دوش سایر اعضای خانواده (صدوق، ۶۱۹) خوش رفتاری و مهرورزی (کلینی، ج ۴، ۱۲) خوردن وعده‌های غذایی اعضای خانواده با یکدیگر (تنبيه الغافلین، ج ۳۳۳، ۴۹۸) ترحم به خردسال و احترام به بزرگسال (مجلسی، ج ۷۸، ۱۳۶) تلاش در جهت رفع حاجت اعضای خانواده (مجلسی، ج ۷۸، ۲۱۷) کنترل مناسب خشم از سوی اعضای خانواده در هنگام بروز آن (حرعاملی، ج ۱۲، ۱۲) رعایت آداب ورود به منزل از سوی اعضای خانواده (مجلسی، ج ۷۳، ۱۱) صبر بر آزار و اذیت اعضای خانواده (ثواب الاعمال، ۱۹۸) دلجوئی از اعضای خانواده هنگام مورد آزار قرار گرفتن از سوی انسان (مجلسی، ج ۷۰، ۲۶۴ و ۲۷۲) جبران بدی اعضای خانواده با خوبی (مجلسی، ج ۶۸، ۴۱۵) تقابل تحجر دینی با روابط مطلوب اعضای خانواده (مجلسی، ج ۶۷، ۱۲۸) رعایت حق اعضای خانواده هنگام آمدن میهمان (مجلسی، ج ۷۲، ۴۵۱) رعایت حقوق همسایه و رفتار نیکو با او (نساء، آیه ۳۶)	روابط فضای خانواده	عاطفی	حمایتی	
شناخت و رعایت حقوق خویشاوندان (صدوق، ج ۱، ۵۲) پرهیز از ایجاد اختلاف میان زن و شوهر (امینی، ج ۱، ۳۶۹) صله رحم و برقراری ارتباط با خویشاوندان فقیر (نوری، ج ۱۵، ۲۴۸) نیز اقوامی که مذهیشان با انسان مشترک نیست (مجلسی، ج ۷۱، ۱۳۱) گرامی داشتن خویشاوندان (نساء، آیه ۳۶؛ کلینی، ج ۲، ۱۵۰) اصلاح روابط زن و شوهر (نساء، آیه ۳۵ و ۱۲۸)	روابط خانوار با همسایه‌ها	رابطه خانوار با خویشاوندان	تکلیفی	تکلیفی
محبت کردن به فرزند در راستای محبت پروردگار (منافقون، آیه ۹؛ شعرا، آیه ۸۸ و ۸۹؛ ترمذی، ج ۵، ۴۱۹). بوسیدن فرزند (بخاری، ج ۴۱، ۹۱) پرهیز از افراط در محبت و ورزیدن به فرزند جهت پیشگیری از آزادی مفرط (یعقوبی، ج ۲، ۳۲۰) سیانت گرفتن در سلام کردن کودکان (صدوق، ج ۱۲، ۲۷۱) خشنود ساختن فرزند (کلینی، ج ۶، ۴۹، ج ۳) آراستن کودکان (کلینی، ج ۶، ۳۳) تکریم دوستان پدر و مادر پس از مرگ ایشان (الترغیب و التذہیب، ج ۲، ۳۲۳، ج ۳۷۷) یادآوری زحمت‌های پدر و مادر در دوران کودکی و جبران محبت ایشان (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴) تکریم مضاعف مادر و یادآوری زحمت‌های او در دوران بارداری (لقمان، آیه ۱۴؛ احقاف، آیه ۱۵) پرهیز از قهر کردن و رویگردانی از پدر و مادر (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴) پرهیز از بالا بردن صدای خود بالای صدای پدر و مادر (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴) تأکید بر سخن گفتن نیکو و ملایم با پدر و مادر (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴)	وظایف والدین و وظایف فرزندان	روابط والدین و فرزندان	تکلیفی	تکلیفی

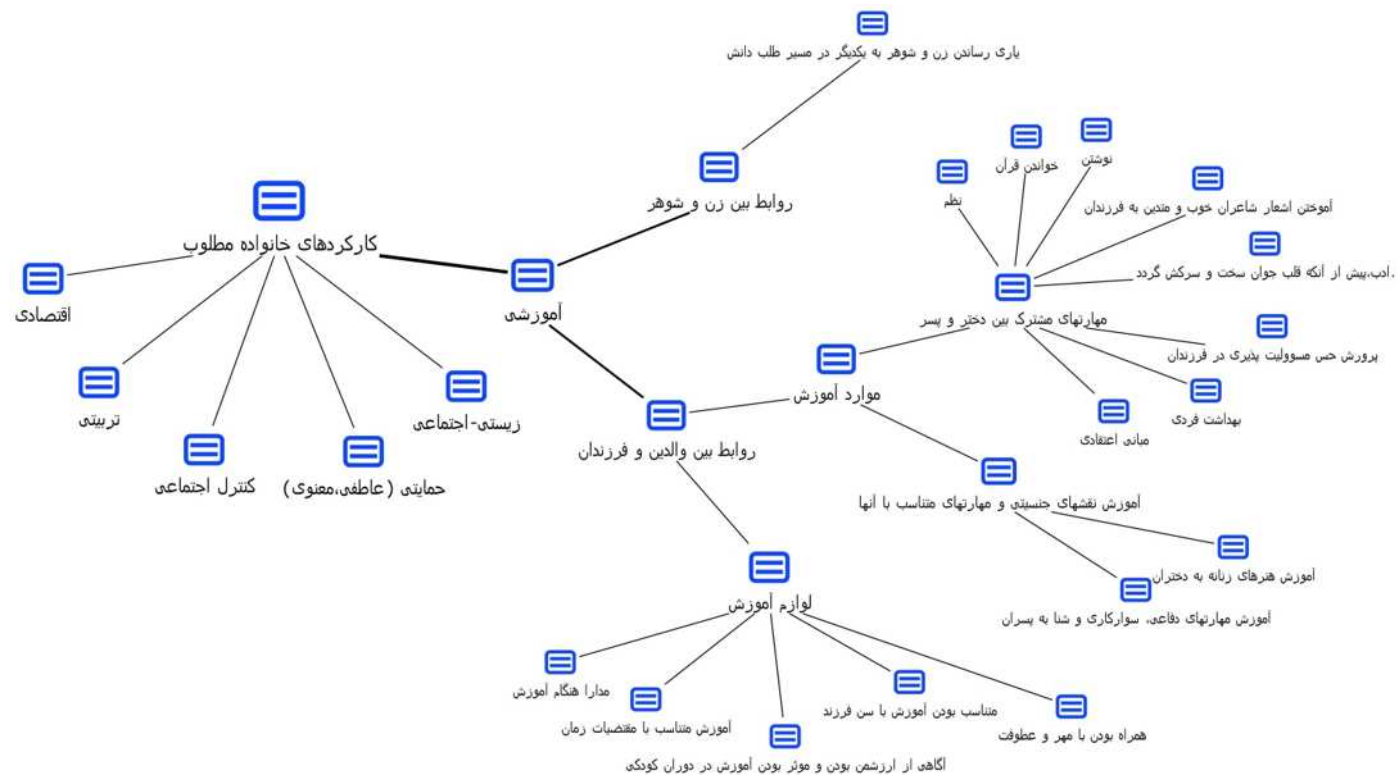
کدهای باز	کد مجری ۱	کد مجری ۲	کد مجری ۳	کارگردانی
گشاده‌روی و خوش خلقی (مجلسی، ج ۶۶، ۴۰۸)				
سپاسگزاری (سیوطی، ج ۱، ۱۵۲)				
وقار و متانت در رفتار (نهیج الف احه، ترجمه پاینده)				
احترام به همسر (مجلسی، ج ۷۱، ۱۰)				
رفاقت و دوستی (حرعاملی، ج ۲، ۷)				
پرهیز از استفاده از مقوله طلاق به عنوان اولین				
راهکار الاح آسیب (مجلسی، ج ۷۱، ۱۰)				
داشتن حسن رفتار در قبال بدی همسر (نساء، آیه ۱۹؛ بقره، آیه ۲۲۹؛ طوسی، ج ۸، ۱۴۱)				
اظهار عشق و علاقه (روم، ۱۲ و ۲۱؛ مجلسی، ج ۷۵، ۲۳۷)				
علم بر مقدس بودن پیمان زناشویی (نساء، ۱۹-۲۱)				
کنترل خشم				
(الحدائق الناظره، ج ۲۴، ۶۱۰؛ نوری، ج ۱۴، ۲۵۰)				
جدا نساختن بستر خواب از سوی زن و شوهر در هنگام بروز اختلاف (متقی هندی، ج ۱۶، ۴۰۳؛ ح ۴۵۱۱۷)				
م احبت نیکو (مجلسی، ج ۷۱، ۱۰)				
تناسب توقعات و خواسته‌ها با توانایی‌های همسر (مجلسی، ج ۳۷، ۱۰۳)				
به نیکی یاد کردن از یکدیگر نزد دیگران (*)				
چشم پوشی از خطاها و بخشیدن آن‌ها (متقی هندی، ج ۱۶، ۴۰۳؛ ح ۴۵۱۱۷)				
توجه به ارزش‌های اخلاقی (نساء، آیه ۲۱-۱۹؛ بقره، آیه ۲۲۹؛ نوری، ج ۱۴، ۲۴۸)				
شکرگزاری بر نعمت همسر (مجلسی، ج ۷۱، ۱۰)				
حفظ اسرار و آبروی خانواده (متقی هندی، ج ۱۶، ۴۰۳؛ ح ۴۵۱۱۷)				
صبر بر بدرفتاری همسر و جبران بدی او با خوبی (حرعاملی، ج ۲۰، ۱۶۴)				

جدول ۹: کارکردهای آموزشی

کدهای باز	کد گزینشی	کد محوری ۳	کد محوری ۲	کد محوری ۱
نظم (نهج البلاغه، نامه ۴۷، ۹۷۷)	روابط بین والدین و فرزندان	آموزش نقاشی و مهارت‌های متناسب با آن‌ها	آموزش‌های مشترک بین دختر و پسر	موارد آموزش
خواندن قرآن (الموده، ج ۲، ۴۵۷)				
نوشتن (السنن الکبری، ج ۱، ۲۶)				
آموختن اشعار شاعران خوب و متدین به فرزندان (مجلسی، ج ۳۵، ۱۱۵)				
ادب پیش از آنکه قلب جوان سخت و سرکش گردد (نهج البلاغه، نامه ۳) (نهج البلاغه، خطبه ۳۱)				
بهداشت فردی (المواعظ، ۲۱۳)				
پرورش حس مسئولیت‌پذیری در فرزندان (قصص، آیه ۲۳؛ بقره، آیه ۱۲۷)				
مبانی اعتقادی (لقمان، آیه ۱۱؛ مجلسی، ج ۷۴، ۸۶)				
آموزش هنرهای زنانه به دختران (الجامع ال غیر، ج ۲، ۱۶۱)				
آموزش مهارت‌های دفاعی، سوارکاری و شنا به پسران (الجامع الغیر، ج ۲، ۱۶۱؛ شعب الایمان، ج ۶، ۴۰۱؛ السنن الکبری، ج ۱۰، ۲۶)				
آگاهی از ارزشمند بودن و مؤثر بودن آموزش در دوران کودکی (متقی هندی، ج ۱۰، ۲۴۹)	لوازم آموزش			
مناسب بودن آموزش با سن فرزند (*)				
همراه بودن با مهر و عطوفت (لقمان، آیه ۱۱)				
آموزش متناسب با مقتضیات زمان (*، ج ۲۰، ۲۶۷)				
مدارا هنگام آموزش (من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ۶۲۵)				
یاری رساندن به یکدیگر در مسیر طلب دانش (حرعاملی، ج ۲۰، ۱۳)	روابط بین زن و شوهر			

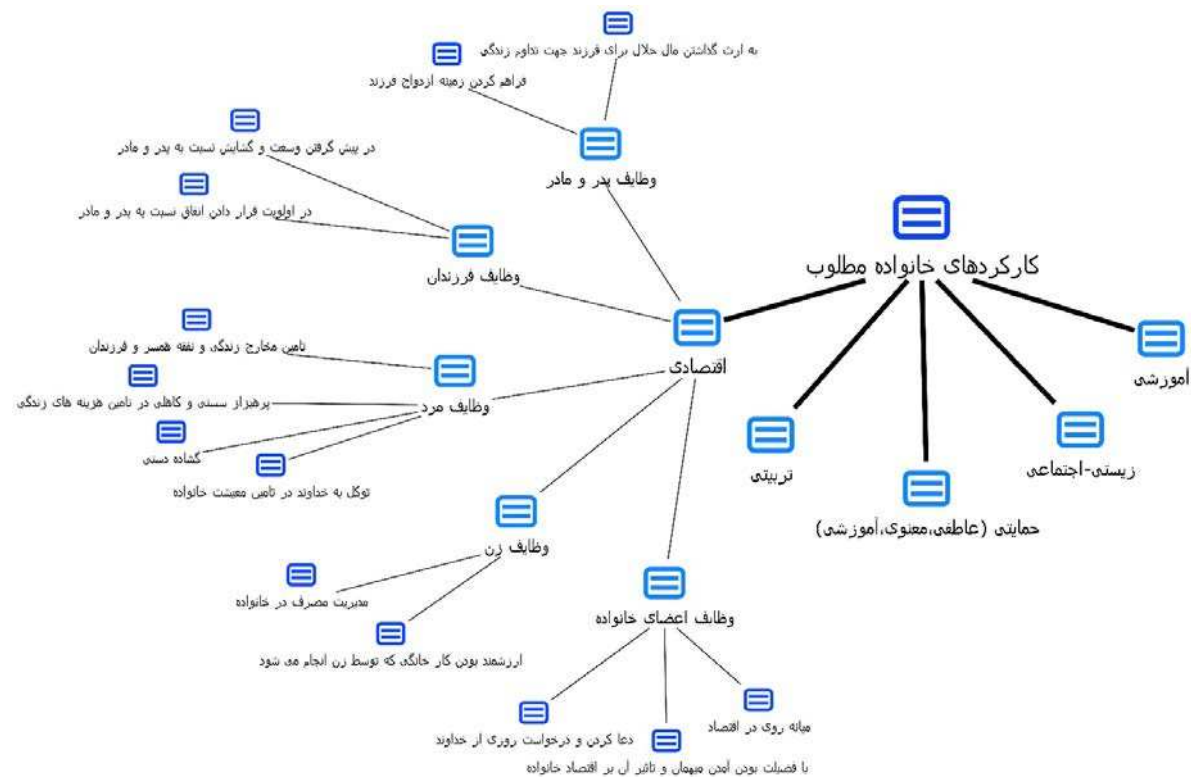
نمودار ۶: کارکردهای آموزشی

۵- کارکردهای اقتصادی:

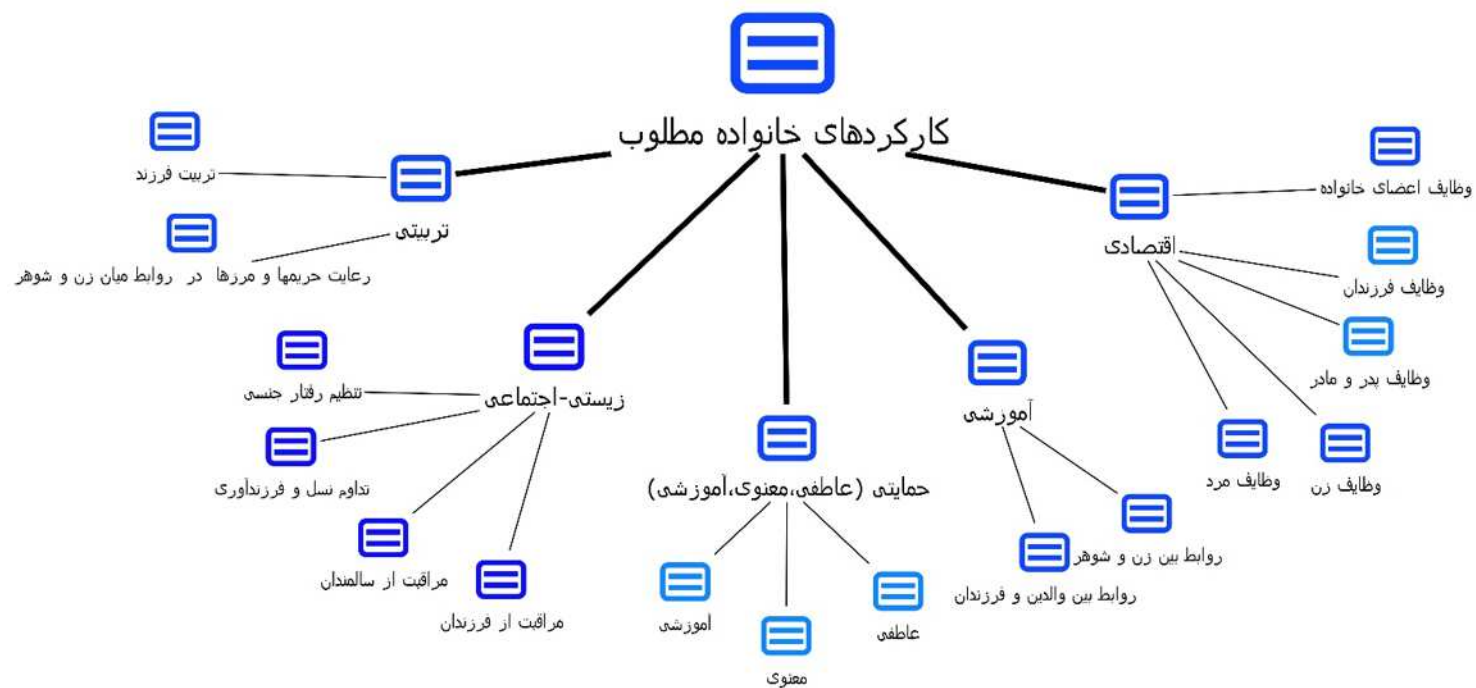
از دیرباز، یکی از کارکردهای مهم خانواده کارکردهای اقتصادی بوده است که دین اسلام با مشخص کردن وظایف مشخص برای زن، مرد و اعضای خانواده در نقش‌های مختلف، آن را به عنوان یکی از کارکردهای خانواده مفروض گرفته است. جدول و نمودار زیر کدهای استخراج شده از متون دینی را با محوریت کارکرد اقتصادی خانواده نشان می‌دهد:

جدول ۱۰: کارکردهای اقتصادی

کدهای باز	کد محوری ۱	کد محوری ۲	کد محوری ۳	کدگزینشی
به ارث گذاشتن مال حلال برای فرزند جهت تداوم زندگی (بیبھی، ج ۱۰، ۲۶)	وظایف پدر و مادر			
فراهم کردن زمینه ازدواج فرزند *				
پرهیز از سستی و کاهلی در تأمین هزینه‌های زندگی (شعیری، ۹۱)				
توکل به خداوند در تأمین معیشت خانواده *				
تأمین مخارج زندگی و نفقه همسر و فرزندان (بقره، ۲۳۳؛ طلاق، ۶؛ کلینی، ج ۴، ۱۳)	وظایف مرد			
گشاده دستی (کلینی، ج ۶، ۲۹۹)				
ارزشمند بودن کار خانگی که توسط زن انجام می‌شود (مجلسی، ج ۱۰۳، ۲۸۸)	وظایف زن			
مدیریت مصرف در خانواده (حرعاملی، ج ۲۰، ۱۶۴)				
در اولویت قرار دادن اتفاق نسبت به پدر و مادر (بقره، ۲۱۵)				
در پیش گرفتن وسعت و گشایش نسبت به پدر و مادر (صحیفه سجادیه، ۱۱۴، دعای ۲۴)	وظایف فرزندان			
دعا کردن و درخواست روزی از خداوند (کفعمی، ۶۲)				
میانہ روی در اقتصاد (حرعاملی، ج ۷، ۱۲۷)	وظایف اعضای خانواده			
با فضیلت بودن آمدن میهمان و تأثیر آن بر اقتصاد خانواده (مجلسی، ج ۷۲، ۴۶۱)				

نمودار ۷: کارکرد اقتصادی

نمودار ۸: کارکرد خانواده مطلوب

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل کیفی پژوهش نشان داد که کارکردهای خانواده مطلوب اسلامی از پنج بعد تشکیل یافته است. این ابعاد عبارت هستند از کارکرد زیستی اجتماعی، کارکرد اقتصادی، کارکرد آموزشی، کارکرد حمایتی و کارکرد تربیتی. پس از شناسایی ابعاد مختلف مدل تدوین شده کارکردهای خانواده مطلوب اسلامی، مدل‌ها و پژوهش‌های داخلی انجام شده در زمینه کارکردهای خانواده با مدل تدوین شده مقایسه شد. هرچند مدل تدوین شده کارکردهای خانواده مطلوب اسلامی با برخی از پژوهش‌ها در عنوان مشابه به نظر می‌رسد، اما در زمینه تعداد، زیرمجموعه‌ها و زیرکدهای هر کارکرد تفاوت‌های جدی وجود دارد و نوع چینش و تقسیم‌بندی مقوله‌های مستخرج از متون دینی در پژوهش حاضر از نوآوری‌ها و مزیت‌های آن به شمار می‌رود و از آنجا که یافته‌های پژوهش حاضر با دقت فراوان و با مطالعه دقیق متون دینی و با استفاده از تکنیک‌های نظریه داده بنیاد تحلیل شده است از جامعیت بالایی نسبت به سایر پژوهش‌ها بهره‌مند بوده و علاوه بر استخراج زیرمقوله‌های هر کارکرد، حقوق و وظایف اعضای خانواده در نقش‌های مختلف را تبیین می‌کند. از اقتضائات روش مورد استفاده در این تحقیق بهره‌مندی از منابع گسترده در راستای استخراج مقوله‌ها است که این گستردگی در استفاده از متون متعدد اسلامی در سایر پژوهش‌ها مشاهده نمی‌شود. یکی دیگر از تفاوت‌های این پژوهش با سایر پژوهش‌ها استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی با بهره‌مندی از تکنیک‌های تحلیل نظریه داده بنیاد برای رسیدن به الگوی کارکردهای خانواده مطلوب اسلامی است که در پژوهش‌های دیگر، بیشتر به روش مطالعه کتابخانه‌ای توجه شده بود و به تدوین الگو نیز منتهی نشده است. سطح کار پژوهش‌های خارجی نیز با سطح کار پژوهش حاضر مشابه نیست و نگاه ایشان به موضوع کارکردهای خانواده به صورت اجمالی و محدود مطرح شده است. کارکرد حمایت معنوی نیز که از زیرکدهای حمایتی خانواده است از جمله نتایج به دست آمده این پژوهش است که در سایر پژوهش‌ها مغفول مانده و در پژوهش حاضر با چهار زیرکد (وظایف زن و شوهر، وظایف پدر و مادر، وظایف اعضای خانواده و وظایف فرزندان) از میان کدهای باز استخراج شده است.

در یک نگاه کلی، می‌توان گفت دین اسلام با هدف حفظ موجودیت و کیان خانواده به

عنوان جایگاهی برای تأمین نیازهای مختلف بشر و با هدف تعالی خانواده به کارکردها توجه کرده و با معرفی و تبیین زیرمجموعه‌های آن به ضرورت حفظ و تقویت انواع آن تأکید می‌ورزد. در الگوی مطلوب اسلام کارکردهای خانواده با تکیه بر حقوق و وظایفی که بر عهده اعضای آن است، تعریف شده و این تعریف بر اساس تفاوت‌های جسمی و روانی زن و مرد اتفاق می‌افتد. هر چند تغییرات گسترده اجتماعی و اقتصادی به طور طبیعی بر شکل و میزان ایفای این کارکردها تأثیر گذاشته است، اما ترویج و بازنمایی الگوی انعطاف‌پذیر و عدالت‌محور کارکردهای خانواده مطلوب اسلامی می‌تواند زمینه‌های تداوم و ثبات نهاد خانواده را فراهم آورد. بر اساس منابع دینی، در صورت بروز اختلال و ضعف در یکی از کارکردهای خانواده می‌بایست با تکیه بر راهکارهایی که در زمینه حل آن مسأله وجود دارد، نسبت به رفع آن و بازگشت خانواده به سوی حرکت در راستای تقویت کارکردها اقدام شود. اسلام فقط در شرایط خاصی که به دین فرد (زن یا مرد) آسیبی وارد شود به جدایی زن و شوهر توصیه کرده و در غیر این صورت حفظ موجودیت خانواده را ضروری می‌داند.

به طور کلی و براساس یافته‌های پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که کارکردهای خانواده مطلوب اسلامی که به صورت کیفی و بر اساس مقوله‌های مستخرج از متون دینی تدوین شده و اعتبار آن با روش مصاحبه با صاحب‌نظران و متخصصان خانواده اسلامی و پژوهش‌های انجام شده در این زمینه سنجش و ارزیابی شده است می‌تواند به عنوان مدلی قابل اعتماد مورد استفاده پژوهشگران، خانواده‌ها، سیاستگذاران و متخصصان و درمانگران خانواده قرار گیرد. و با توجه به اینکه پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های بنیادین است، پیشنهاد می‌شود پژوهشگران با استفاده از این پژوهش و نیز ملاک قرار دادن مبانی نظری حاصل از آن پژوهش‌های دیگری را در زمینه پیش زمینه‌های تشکیل خانواده مطلوب اسلامی و نیز ساختار آن انجام داده و در نگاهی کامل‌تر به تدوین مدل خانواده مطلوب اسلامی و نیز بررسی چگونگی انطباق این الگو بر جامعه کنونی ایران بپردازند.

منابع

قرآن کریم

- ابن حنبل، احمد (۱۴۱۵). مسند احمد، بیروت، دارالصادر: بی تا.
- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبّه الله (۱۳۹۳). شرح نهج البلاغه، تهران: کتاب نیستان.
- ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین (۱۴۱۶). عوالی الثالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیّه، قم: دارسیدالشهداء(ع).
- ابن الاثیر، ابوالحسن (۱۴۱۲). اسد الغابه، بیروت، دارالکتب العربی: بی تا.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی (۱۳۶۲). النخصال، قم: جامعه المدرسین.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲). صفات الشیعه، تهران: اعلمی.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۸۵). علل الشرایع، قم: داوری.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۵). کمال الدین و تمام النعمه، تهران: اسلامیّه.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۶). فضائل الأشهر الثلاثه، قم: داوری.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۳). معانی الاخبار، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه المدرسین حوزه علمیه قم.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۶). ثواب و الأموال و عقاب الأمال، قم: دارالشریف الرضی للنشر.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳). من لایحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه المدرسین حوزه علمیه قم.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۸). عیون اخبار الرضا(ع)، تهران: جهان.
- ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی (۱۳۷۶). مناقب آل ابی طالب(ع)، قم، علامه.
- ابن ماجه، محمد بن یزید القزوینی (۱۴۲۱). سنن ابن ماجه، بیروت، دارالفکر للمطبوعه و النشر و التوزیع.
- اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱). کشف الغمّه فی المعرفه الائمه(ط- القدیّمه)، تبریز: هاشمی.
- استراوس، انسلم و کرین، جولیت (۱۳۹۰). مبانی پژوهش کیفی، ترجمه ابراهیم افشار، تهران: نشر نی.

- اشعری قمی، احمد بن محمد بن عیسی (۱۴۰۸). *النوادر*، قم، مدرسه الامام المهدی (عج).
- بازرگان، عباس (۱۳۹۳). *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته*، تهران: دیدار.
- البخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۰۱). *صحیح البخاری*، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
- برقی، احمد بن محمد بن خالد (۱۳۷۱). *المحاسن*، قم، دارالکتاب الاسلامیه.
- برناردز، جان (۱۳۸۴). *درآمدی به مطالعات خانواده*، ترجمه حسین قاضیان، تهران، نی.
- بستان نجفی، حسین (۱۳۹۰). *جامعه‌شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی*، قم، چاپ اول، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- بستان نجفی، حسین (۱۳۹۵). *روش نظریه‌سازی دینی در علوم اجتماعی*، ۲۲، ۸۶.
- بستان نجفی، حسین (۱۳۸۴). *کارکردهای اسلام از منظر اسلام و فمینیسم*، روش‌شناسی علوم انسانی، ۳۵.
- پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). *نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول (ص))*، تهران: دنیای دانش.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶). *تصنیف غرر الحکم و دررالکلم*، قم: دفتر تبلیغات.
- ثناگویی زاده، محمد (۱۳۹۴). *اعتمادی، عذری؛ احمدی، سید احمد؛ جزایری، رضوان السادات*.
- جزائری، نعمت الله بن عبدالله (۱۴۴۰). *النور المبین فی قصص الانبیاء و المرسلین (ع)*، قم، مکتبه آیه اله مرعشی النجفی (ره)،
- الحاکم النیشابوری، محمد بن عبدالله (۱۴۱۵). *المستدرک علی الصحیحین*، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- حر عاملی، محمد بن حسن، حر عاملی، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البيت (ع).
- حرانی، حسن بن علی ابن شعبه (۱۴۰۴). *تحف العقول*، قم جامعه المدرسین.
- حلی، احمد بن محمد بن فهد (۱۴۰۷). *عده الداعی و نجاح الساعی*، دارالکتب اسلامی.
- الحمیدی، عبدالله بن الزبیر (۱۴۰۹). *مسند الحمیدی*، بیروت، دارالکتاب العلمیه.
- حمیری، عبدالله بن جعفر (۱۴۱۳). *قرب الاسناد (ط - المدینه)*، قم: مؤسسه آل البيت (ع).
- دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۱۲). *ارشاد القلوب الی الصواب*، قم: الشریف الرضی.
- دیلمی همدانی، شیرویه بن شهردار (۱۴۰۶). *الفردوس بمأثور الخطاب*، بیروت، دارالکتب العلمیه.

الرضی، محمد بن حسین (۱۴۰۶). *خصائص الائمة (ع) (خصائص امیرالمومنین (ع))*، مشهد: آستان قدس رضوی.

الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴). *نهج البلاغه (للصباحی صالح)*، قم: هجرت. روشه، گی (۱۳۷۶). *جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز*، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: موسسه فرهنگی تبیان.

زهر کار، کیانوش و جعفری، فروغ (۱۳۹۱). *مشاوره خانواده (مفاهیم، تاریخچه، فرایند و نظریه‌ها)*، تهران: ارسباران.

ساروخانی، باقر (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی خانواده*، تهران: سروش. السجستانی، سلیمان بن الأشعث (۱۴۱۰). *سنن أبی داود*، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع.

سمرقندی، نصر بن محمد سمرقندی، تنبیه الغافلین، بیروت، دار ابن کثیر. شکر بیگی، عالیہ (۱۳۹۰). *مدرن‌گرایی و سرمایه اجتماعی خانواده*، تهران، چاپ اول، جامعه‌شناسان.

السیوطی، جلال‌الدین (۱۴۰۱). *الجامع الصغير*، بیروت: دارالفکر لطباعة و النشر و التوزیع. الشعیری، محمد بن محمد (۱۴۰۶). *جامع الاخبار*، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات. الصدوق، محمد بن علی (۱۴۱۸). *الهدایه*، قم: مؤسسه الامام الهادی (ع). طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۵). *تفسیر مجمع البیان*، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۹۰). *إعلام الوری بإعلام الهدی (ط - القدیمة)*، تهران: الاسلامیه. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۹۰). *إعلام الوری بإعلام الهدی (ط - القدیمة)*، تهران: الاسلامیه. طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰). *مکارم الاخلاق*، قم: الشریف الرضی. طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳). *الاحتجاج عل اهل اللجاج (للطبرسی)*، مشهد: مرتضی. طبرسی، علی بن حسن (۱۳۸۵). *مشکاة الانوار فی غرر الجنار*، نجف، کتبه الحیدریه. طوسی، محمد بن الحسن (۱۳۹۰). *الاستبصار فیما اختلف من الخبر*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۰۷). *تهذیب الاحکام*، تهران: دارالکتب الاسلامیه. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۱). *الامالی*، قم: دارالثقافه.

طوسی، محمد بن الحسن (١٤١١). *مصباح المجتهد و سلاح المتجهّد*، بیروت: مؤسسه فقه الشیعه.

عسقلانی، ابن حجر (١٤١٥). *الاصابه*، بیروت: دارالکتب العلمیه.

العیاشی، محمد بن مسعود (١٤٢١). *تفسیر العیاشی*، قم: مؤسسه البعثه.

الفیض الکاشانی، محمد محسن (١٣٦١). *المحجّه البیضاء فی تهذیب الاحیاء*، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه المدرّسين حوزه علمیه قم.

کراجکی، محمد بن علی (١٤١٠). *کنز الفوائد*، قم: دارالذخائر.

کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی (١٤٠٥). *المصباح الکفعمی* (جنه الامان الواقیه)، قم: دارالرضی (زاهدی).

کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی (١٤١٨). *البلد الامین و الدرع الحصین*، بیروت: مؤسسه الاعلی للمطبوعات.

کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (١٤٠٧). *الکافی*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

لبیبی، محمد مهدی (١٣٩٣). *خانواده در قرن بیست و یکم*، تهران: چاپ اول، نشر علم.

المتقی الهمدنی، علی بن حسام (١٤٠٩). *کنز العمال*، بیروت: مؤسسه رساله.

مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (١٤٠٣). *بحار الانوار*، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.

مستغفری، جعفر بن محمد (١٣٨٥). *طب النبی* (ص)، نجف: مکتبه الحیدریه.

مفید، محمد بن محمد (١٤١٣). *الاختصاص*، قم: المؤتمر العالی لالقیه الشیخ المفید (ره).

مفید، محمد بن محمد (١٤١٣). *الأمالی* (للمفید)، قم: کنگره شیخ مفید.

مفید، محمد بن محمد (١٤١٣). *المقنعه*، قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید.

مفید، محمد بن محمد (١٤١٣). *الاختصاص*، قم: المؤتمر العالی لالقیه الشیخ المفید (ره).

المنذری، عبدالعظیم (١٤٠٨). *الترغیب و الترهیب من الحدیث الشریف*، بیروت: دارالفکر لطباعه و النشر و التوزیع.

موسی زاده، زهره (١٣٩٣). *خانواده پژوهی*، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.

نجفی، النسائی، احمد بن شعیب (١٤١١). *السنن الکبری*، بیروت: دارالکتب العلمیه.

تمیمی مغربی، نعمان بن محمد (١٣١٤). *دعائم الاسلام*، قاهره: مکتبه المدبولی.

نوری، حسین بن محمد تقی (١٤٠٨). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، قم: مؤسسه آل

البیت (ع).

- Al-Andwbadi, M. & etal. (1992). *Al-Ma'thal al-'Ali Phi Tumjma A'ib Yaeli*. The first book, London(Text In Presian).
- Al-Bakhari, M. (1980). *Sahih al-Bukhari*, Dar al-Fakr llatbaaa and al-Nashir al-Thouzari(Text In Presian).
- Al-Hakam Al-Nashaburi, M. (1994). *Al-Mustadrak Ali Al-Sahihin*, Beirut, Dar al-Kabul Al-Ma'mieh(Text In Presian).
- Al-Hamidi, A. (1988). *Messand al-Hamidi*, Beirut, Dar al-Kitab al-Almaya.
- Al-Jumah, L. (1984). *Al-Quran, Al-Qaratbī*, Abu Abdullah, Mohammad bin Ahmad, Beirut, Darahiyah al-'atrah al-Arab(Text In Presian).
- Al-Razi, M. (1985). *Characteristics of Alaemah* (AS) (characteristics of Amir al-Momenin (AS)), Mashhad, Astan Quds Razavi(Text In Presian).
- Al-Razi, M. (1993). *Nahj al-Balaghah* (Lusibhī Salih), Qom, Hijra.
- Al-Sjestani, S. (1989). *Ibn Abi Dawood*, Beirut, Dar al-Fakr al-Tabaa and al-Nashir and al-Touzie(Text In Presian).
- Amato, P. R. & Keith, B. (2011). Parental divorce and Adult well-being: A Meta-Analysis. *Journal of Marriage and Family*, 53(1):43-58.
- Arbli, A. (2002). *Discovery of Al-Ghumbafi al-Ma'rafat al-Ayma* (al-Qadimah), Tabriz: Hashemi(Text In Presian).
- Ashami Qomi, A. (1987). *El Nawadar*, Qom, Alamam al-Mahdi School (AS).
- Azkiya, M. & Dehban Astana, A. (2003) *Applied Research Methods*, Volume One, Tehran: Kayhan Publishing(Text In Presian).
- Barqi, A. (1951). *Al-Muhasan*, Qom: Dar al-Kitab al-Islam(Text In Presian).
- Bayhaghi, Abu Bakr A. (1989). *Aliman branches*. Beirut: Dar Al-Kabul Al-Ma'miah
- Bazargan, A. (2014). *Introduction to qualitative and mixed research methods*, Tehran: publication(Text In Presian).
- Bernards, J. (2005). *An Introduction to Family Studies*, Tehran: A Translation by Hossein Ghazian: Ney Publishing.
- Ben Ayra, Ezzedine A. (1979).Elkamel Featlarich, Dasadar, Beirut: AH(Text In Presian).
- Bostan Najafi, H. (2005). *The Implications of Islam from the Perspective of Islam and Feminism*, Methodology of Humanities, No. 35(Text In Presian).
- Bostan Najafi, H. (2011). *Family Sociology by Looking at Islamic Resources*, Qom: First Edition, Research Area and University, (Text In Presian).
- Bostan, H. (2003). Functions of the family from the point of view of Islam and feminism. *Quarterly Journal of Humanities Methodology*, 35(4) (Text In Presian).
- Bowen, M. (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Aronson.
- Carr, A. (2006). *Family therapy: Concepts, Process and Practice*. Chichester: Wiley
- Critical, J. (1985). *God bless you*. Qom: Jimaa al-Madrasin al-Huseya al-Ma'maya,
- Deylami, H. (1412). *Ershad al-Qalub al-e-al-Suwab*, Qom, al-Sharif al-Razi(Text In Presian).

- Dilami Hamedani, S. (1406). *Alfrdus Bamyatour Al Khotab*, Beirut, Dar Al-Kabul Al-Ma'maya(Text In Presian).
- Fleck, S. (1980). *Family functioning and family pathology*. Psychiatric Annals, 10(2): 17-35.
- Fleek, S. (1980). Family functioning and family pathology. Psychiatric Annals, 10:46-54.
- Goldenberg, I. & Goldenberg, H. (2000). *Family therapy: an overview*. Brooks/Cole.
- Goldenberg, I. & Goldenberg, H. (2005). *Family therapy: an overview* (5th ed.). pacific Grove Brooks/ Cole.
- Hari, H. (1404). *Takf Alqul*, Qom: Al Madrasin Society(Text In Presian).
- Helli, A. (1407). *Ada al-Dai'i and Najah al-Saa'i*, Islamic School of the Islamic Republic(Text In Presian).
- Homiri, A. (1413). *Qalam al-Nasad* (Tal-Almadineh), Qom, Al-Al-Bait (AS) institute(Text In Presian).
- Hor Amali, M. (1995). *Vasaelo shia*, Qom: Al-Al-Bait Institute (AS) (Text In Presian).
- Ibn Abi al-Hadid, A. (1973). *Description Nahj al-Balaghah*, Tehran: not a book(Text In Presian).
- Ibn Abi, M. (1995). *Awali al-Leali Al-Ziziafi al-Aladis al-Dinayyah*, Qom: Darsid al-Shohada (AS) (Text In Presian).
- Ibn al-Arif, A. (1991). *Asad al-Ghabat*, Beirut, Dar al-Kitab al-Arabi, Beyot(Text In Presian).
- Ibn Babawayh M. (1985). *Reward and Al-Amal and Eagle Al-Amal*, Qom: Darussalam-e-Sharif al-Razi Lelnshir(Text In Presian).
- Ibn Babawayh M. (2006). *Causes of Almighty*, Qom: Judgment(Text In Presian).
- Ibn Babawayh, M. (1982). Ma'ani al-Akbar, Qom: Islamic Publications Office affiliated to Al Ma'darsin community in Qom Seminary(Text In Presian).
- Ibn Babawayh, M. (1992). Man la yahzorohol Faghih, Qom, Islamic Publications Office affiliated to Al Ma'darsin community in Qom Seminary(Text In Presian).
- Ibn Babawayh, M. (1999). Eyoun News, Reza (AS), Tehran: World News.
- Ibn Babawayh, M. (2016). Kamal al-Din and all-al-Ma'ma, Tehran: Islamiyah.
- Ibn Babawayh, M. (2017). The virtues of Allah, Qom: Judgment(Text In Presian).
- Ibn Babawayh, M. (1943). Characteristics of Al-Shi'a, Tehran: Ala'mi(Text In Presian).
- Ibn Bastam, A. (2008). medicine, translation of Chaf Publishing, Tehran: Melina Publications(Text In Presian).
- Ibn Hanbal, A. (1994). Mussard Ahmad, Beirut,:Dar al-Sadr: Bey(Text In Presian).
- Ibn Majeh, M. (2000). Traditions of Ibn Majeh, Beirut: Dar al-Fakr lImatbouhah and al-Nashir and al-Touza(Text In Presian).
- Ibn Shah Ashou Mazandarani, M. (1997). Al-Abi Talib (AS), Qom: Allamah(Text In Presian).
- Ibn Shuba, H. (1973). Towafalqul Anan al-Rasool Tehran: Islamiyah

- publication(Text In Presian).
- Ingram, J. R. (2010). Money stories of successful long-term married couples. ProQuest Dissertations and Theses. Texas woman's university Minuchin, S. (1974). Families and family therapy. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Jazayeri, N. (2018). Al Nour al-Mubin-e Fiqq al-A'biah and Al-Mursalin (AS), Qom, Ma'taba Ayatollah Marashi al-Najfi (RA), (Text In Presian).
- Nichols, W. C. (1996). *Treating people in families: an integrative framework*. New York: Guilford Press.
- Ogburn, W. F. (1924c). *You and Machines*, Chicago: University of Chicago Press.
- Payan, A. (2003). *Nahj al-Fasaheh* (Prophet's apostolic collection) , Tehran: World of Knowledge(Text In Presian).
- Ravandi, M. (2003). Iranian social history. Tehran: Publishing House, Second Edition(Text In Presian).
- Roche, G. (1997). Sociology of Talcot Parsons, Translation by Abdul Hussein Nik Gohar, Tehran: Tobayan Publishing Cultural Institute.
- Samani, S. (2005). Family process and content model. Paper presented in International Society for Theoretical Psychology Conference, 20-24 June, Cape Town, South Africa(Text In Presian).
- Samarqandi, N. (1926). punishment of Al-Ghaflin, Beirut, Dar(Text In Presian).
- Sarokhani, B. (2005). Family Sociology, Tehran: Soroush(Text In Presian).
- Strauss, A. & Corbin, J. (2011). *The House of Qualitative Research*, translated by Ibrahim Afshar, Tehran, published by Ney.
- Tamimi Amidi, A. (1987). *Ballad of Gharar al-Hakam and Al-Kallam*, Qom, Advertising Office(Text In Presian).
- Tamimi Maghribi, N. (1935). *Prayer of Islam*, Cairo, Mecca of Al-Mabbuli(Text In Presian).
- Thnagoi Zadeh, M. (2015). *Etemadi*, Azari; Ahmadi; Seyyed Ahmad; Jazayeri; Rezvansadat(Text In Presian).
- Zahra Kar, K. & Jafari, F. (2012). *Family counseling* (concepts, history, process and theories), Tehran: Arasbaran publication(Text In Presian).
- www. Sabteahval. ir

Index Compilation and Drawing the Pattern of Family Functions in Islam: A Qualitative Research Methodology Using Grounded Theory

Neda Maleki Farab^{*}, Forough Sabbah Shojah Nouri^{****},
Hossein Bostan Najafi^{**}, Simin Hosseinian^{***} &
Mohammad Mahdi Labibi^{*****}

Abstract

This research aims to study the functions of the desirable Islamic family by utilizing qualitative grounded theory technique. In the first stage of the study, with the detailed study of religious sources including the Holy Qur'an and well-known Shi'a and Sunni hadiths, the categories related to the functions of the family were extracted and encoded in three stages. In the open coding, 249 categories were categorized in axial coding that were categorized according to the similarity of the subject, and 49 categories were extracted. At the final stage, after selecting the hierarchical axis codes, 5 categories were extracted. Then, using the formal validation method, the validity of the findings was verified through interviews with 7 Islamic family scholars and experts, and after the saturation, the pattern of the functions of the desirable Islamic family was approved. Family functions from the

---

* Corresponding Author: Ph.D. Student of Psychology, Educational Psychology, Alzahra University. Tehran Iran.

** Assistant Professor, Alzahra University, Tehran, Iran.

*** Assistant Professor, Research and Research Center, Qom, Iran.

**** Professor, Alzahra University, Tehran, Iran.

***** Assistant Professor of Islamic Azad University, Tehran, Iran.

DOI: 10.22051/jwfs.2017.15005.1430

Submit Date: 2017-04-16

Accept Date: 2017-10-08

Islamic point of view include social biological functions, economic functions, educational functions, teaching functions, and supportive functions (emotional and spiritual), whose functions of spiritual support are functions that have not been mentioned in other studies.

Key Words:

Islamic Desirable Family, Family Functions, Grounded Theory, Qualitative Analysis